

รูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาป่าชุมชน

เขาราวเทียนทองจังหวัดชัยนาท

A Model of Sustainable Management Natural Resource by Community :

A Case Study of Khaoraoteanthong

พิมจันทร์ แสงจันทร์¹ ศาสวัต เพ่งแพ¹ และ วิมล มิระสิงห์²

Pimchan Saengchan¹ and Sasawat Pengpae¹ and Vimol Mirasing²

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้เป็นวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods) มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาโครงสร้างและสภาพทั่วไปของเครือข่ายป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง 2) รูปแบบและแนวทางในการจัดการป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง 3) การมีส่วนร่วม ของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนเขาราวเทียนทองและ 4) ผลสำเร็จของการจัดการป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง โดยเชิงปริมาณเป็นการศึกษาข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง 400 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถามเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนมีความเชื่อมั่น 0.94 และวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติพื้นฐาน ได้แก่ ค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ส่วนเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกบุคคลที่เป็นกุญแจสำคัญ จำนวน 24 คน ในการดำเนินการจัดการป่าชุมชน แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัย พบว่า 1) ป่าชุมชนเขาราวเทียนทองเกิดขึ้นจากความต้องการของคนในชุมชน โดยชุมชนเข้าไปจัดการและมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ 2) รูปแบบการจัดการป่าชุมชนโดยชุมชนมีบทบาทหลักในการบริหารจัดการ ในรูปแบบคณะกรรมการเครือข่ายป่าชุมชน จากตัวแทนของแต่ละหมู่บ้านเพื่อตัดสินใจวางแผน บริหาร หาแหล่งสนับสนุนงบประมาณ โดยยึดหลัก “ผู้ฟังฟังป่า ย่อมต้องรู้คุณค่าป่า” 3) ประชาชนในกลุ่มส่วนใหญ่มีความรู้ ความเข้าใจ และสนใจเข้าไปมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมในการจัดการป่า โดยกิจกรรมที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมมากที่สุด คือ การจัดการพื้นที่ป่าไม้ การปลูกและฟื้นฟูป่า รวมทั้งการป้องกันและการอนุรักษ์ป่า 4) ผลสำเร็จของการจัดการป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง ได้แก่ เกิดความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร ป่าไม้ สร้างความรักความสามัคคีในชุมชน เกิดเป็นชุมชนที่เข้มแข็งจนได้รับการยอมรับเป็นชุมชนต้นแบบของการจัดการป่าชุมชน โดยเฉพาะการเป็นนวัตกรรมด้านการดูแลแหล่งอาหารที่ยั่งยืน

คำสำคัญ: รูปแบบการจัดการป่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง

¹สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทร์เกษม

²สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทร์เกษม

Abstract

The purposes of this mixed methods research were to 1) examine the structure and general condition of the community forest at Khaoraoteanthong, 2) establish a model and guidelines for community forest at Khaoraoteanthong, 3) study the citizen participation in management and 4) study the success of community forest management. It consolidation data from public laws and regulations, research and statistical data relate to the community forest management. As well as in-Depth interview (IDI) and observation techniques in the implementation of community forest management. The data were then analyzed by the content analysis and supplemented with the survey research with 400 Samples. and key Informant Person with 24 people. A questionnaire about the citizen participation to management with the reliability of 0.94 and the data were analyzed for frequency, percentage and standard deviation was on instrument for data collection

The research result revealed that 1) community forest at Khaoraoteanthong arose from the needs of the community to manage and participation in the protection and utilization 2) model of community forest management servel as a principle role of communities in management and administration. In Community Forest Network committee. Who're the representative from each village. For decision the budgeting plan and administration Community Principle based on "Forest dependents need to Know the forest Values. 3) most of the people in the community were understanding and interested in participation in forest management. They involved in plantation, restoration, protection and conservation. 4) the success of community forest management brought about the abundance of natural resource and the coherence community. This was recognized as a model of community forest management particularly sustainable food preservation (Food Bank)

Keywords: A Model Management Forest, Management Natural Resource, Community Forest Khaoraoteanthong

บทนำ

ปัจจุบันปัญหาความเสื่อมโทรมลงของทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ ทั้งปัญหาการลดตัดไม้ทำลายป่า ไฟไหม้ป่า การบุกรุก พื้นที่ป่าเพื่อเข้าครอบครองที่ดินได้ทวีความรุนแรงขึ้นเป็นที่ประจักษ์กันโดยทั่วไป จากข้อมูลของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมพบว่าค่าเฉลี่ยของพื้นที่ป่าถูกทำลายระหว่างปีงบประมาณ พ.ศ.2551-พ.ศ.2554 เท่ากับ 19,636.31 ไร่ (กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2555)

ด้วยเหตุนี้ ภาครัฐจึงได้กำหนดนโยบายด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเริ่มมีทิศทางที่ชัดเจนขึ้นในปี พ.ศ.2545 ที่มีการปฏิรูประบบราชการไทยครั้งใหญ่ ทำให้เกิดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งหลักปรัชญาที่เป็นภารกิจร่วมกับสังคมว่า “เป็นองค์กรหลักในการสงวน อนุรักษ์ ปันฟูและการบริหารจัดการเพื่อใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกิดความยั่งยืน บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของประชาชน” โดยนำหลัก Area-Function-Participation (AFP) หรือการยึดแนวทางการพัฒนาพื้นที่เป็นสำคัญมาใช้ในการบริหารจัดการเพื่อให้เกิดการบูรณาการและตอบสนองต่อการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นรูปธรรม จากแนวคิดนี้แสดงให้เห็นถึงจุดเริ่มต้นที่แสดงให้เห็นว่านโยบายรัฐที่ให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ต้องการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น โดยให้ชุมชนในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น แม้ว่าในช่วงเวลากว่า 50 ปีที่ผ่านมา นโยบาย

ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของประเทศจะอยู่ภายใต้อำนาจหน้าที่และบทบาทของรัฐแบบรวมอำนาจ (Centralization) ก็ตาม

นอกจากนี้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ได้ให้ความสำคัญกับ “สิทธิชุมชน” ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของตน อันได้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ หมวด 3 ส่วนที่ 12 ในประเด็นเกี่ยวกับสิทธิชุมชนดังนี้

มาตรา 66 ความว่า “บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติและมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน”

มาตรา 67 วรรค 1 และวรรค 2 ความว่า “สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการอนุรักษ์บำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตนย่อมได้รับความคุ้มครองตามความเหมาะสมการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพ จะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนในชุมชนและจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียก่อน รวมทั้งได้ให้องค์การอิสระ ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์การเอกชน ด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ

และผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษาด้าน
สิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติหรือด้าน
สุขภาพ ให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการ
ดังกล่าว”(รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย.
2550)

จากแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากร
ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมใหม่และหลักการด้าน
สิทธิชุมชนในรัฐธรรมนูญที่ได้ยกมาข้างต้น ได้
แสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องในประเด็นที่ว่า
การมีส่วนร่วมของชุมชนจะมีบทบาทในฐานะของ
การเป็นกลไกหรือเครื่องมือที่สำคัญในการขับเคลื่อนงาน
ด้านการจัดการและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่า
ต่างๆ ด้วยเหตุผลดังกล่าวคณะผู้วิจัยจึงให้
ความสนใจในประเด็นสิทธิชุมชนในการจัดการป่าชุมชน
ซึ่ง คณะผู้วิจัยได้เจาะจงเลือกพื้นที่ป่าชุมชน
เขาราวเทียนทองในเขตพื้นที่จังหวัดชัยนาทเพื่อเป็น
พื้นที่ศึกษาทั้งนี้พบว่าในบริเวณเขาราวเทียนทอง
ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าที่ใกล้กับชุมชน และเป็นแหล่ง
อาหาร แหล่งรายได้เสริมของชาวบ้านในการเก็บ
หาหน่อไม้ เห็ดโคน น้ำผึ้ง ยาสมุนไพรที่มีสภาพ
เสื่อมโทรม เนื่องจากปัญหาการบุกรุกพื้นที่และ
การเกิดปัญหาไฟป่า รวมทั้งการเก็บหาของป่าที่
ไม่ถูกวิธีและเกินกำลังผลิตของป่าจากคนภายนอก
และบางส่วนของคนในชุมชน ทำให้ทรัพยากรป่าไม้
ลดลงอย่างมากและส่งผลกระทบต่อชาวบ้านที่อยู่
รอบป่าโดยตรง โดยเฉพาะชาวบ้านที่ยากจนที่
อาศัยป่าเป็นแหล่งอาหารและแหล่งรายได้มี
ความลำบากมากขึ้น ปัญหาที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมด
หากไม่สามารถแก้ไขได้อาจส่งผลกระทบต่อรุ่นแรก
ตามมา และทั้งนี้เนื่องจากบทบาทของรัฐและ
หน่วยราชการในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่
เปลี่ยนไป โดยมีการลดบทบาทภาครัฐลงและเพิ่ม
บทบาทให้ภาคประชาชนและท้องถิ่นมากขึ้น
เพื่อเป็นการให้ชุมชนท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมใน
การจัดการหรือแก้ไขปัญหาทรัพยากรในพื้นที่ป่า

ชุมชนที่ตนเองอยู่ในทุกกระบวนการ เพราะถือว่า
คนในพื้นที่ซึ่งเป็นผู้รู้เรื่องราวและปัญหาได้ดีที่สุด
งานวิจัยนี้จึงมีคำถามว่าชุมชนบริเวณพื้นที่ป่า
ชุมชนเขาราวเทียนทองมีส่วนร่วมในการจัดการ
ทรัพยากรป่าไม้อย่างไรบ้าง เมื่อชุมชนเข้ามามีส่วน
ร่วมในการจัดการป่าแล้ว เกิดผลสำเร็จหรือไม่
อย่างไร และเป็นแนวทางที่ทำให้เกิดการพัฒนา
ศักยภาพ ของ ชุมชน ได้จริงหรือไม่ ทั้งนี้
ผลการศึกษาวิจัยครั้งนี้อาจเป็นส่วนหนึ่งของการสร้าง
ชุมชน “ต้นแบบป่าชุมชน” ขึ้นในทุกพื้นที่โดยหวังว่า
“ชุมชนต้นแบบป่าชุมชน”นี้ จะเป็นแรงผลักดันให้
เกิดการยอมรับต่อสาธารณะ และการยอมรับใน
ระดับนโยบายในการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดย
องค์กรชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาโครงสร้างและสภาพทั่วไป
ของเครือข่ายป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง จังหวัด
ชัยนาท
2. เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการป่าชุมชน
เขาราวเทียนทองในพื้นที่จังหวัดชัยนาท
3. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชน
ในการจัดการป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง จังหวัด
ชัยนาท
4. เพื่อศึกษาผลสำเร็จของการจัดการป่า
ชุมชนเขาราวเทียนทอง จังหวัดชัยนาท

ขอบเขตของการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

งานวิจัยนี้ใช้การวิจัยแบบผสมผสาน
(Mixed Method) เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิง
ปริมาณ ประกอบกัน วิธีการเชิงคุณภาพได้มาโดย
การเลือกแบบเจาะจงจากผู้ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง
จำนวน 24 คน ได้แก่ หัวหน้าส่วนราชการที่
เกี่ยวข้อง จำนวน 6 คน ผู้บริหารองค์กรปกครอง
ส่วนท้องถิ่น จำนวน 4 คน ผู้นำชุมชน จำนวน

8 คน คณะทำงานองค์การเครือข่ายป่าชุมชน 6 คน
วิธีการเชิงปริมาณ ได้ศึกษาจากประชากรจำนวน
2 อำเภอ รวมทั้งสิ้น 53,322 (ประชากร ที่ทำ
การปกครองจังหวัดชัยนาท สำนักงานกรม
การปกครอง กรุงเทพฯ)โดยคำนวณกลุ่มตัวอย่างตาม
สูตรคำนวณของทาโร ยามาเน่ (Yamane,1973).
กำหนดค่าความเชื่อมั่น 95% ได้กลุ่มตัวอย่างที่เป็น
ตัวแทนของชุมชน จำนวน 400 คน

สมมติฐานของการวิจัย

รูปแบบการจัดการป่าชุมชนเขาราวเทียน
ทองนำไปสู่ผลสำเร็จของการดำเนินการจัดการป่า
ชุมชนเขาราวเทียนทอง

วิธีดำเนินการวิจัย

เครื่องมือการวิจัย

มี 4 ประเภท ได้แก่ 1. แบบบันทึก
การวิเคราะห์สภาพแวดล้อม 2. แบบบันทึกสาระที่ได้
จากการศึกษาเอกสารและการวิเคราะห์งาน
3. แบบสอบถาม และ 4. แบบสัมภาษณ์

การรวบรวมข้อมูล

เก็บข้อมูลจากเอกสาร(Documentary)
โดยการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่
เกี่ยวข้อง นำไปสู่การออกแบบสอบถามและ
แบบสัมภาษณ์ การเก็บข้อมูลจากการสังเกตการณ์
(Observation) การใช้แบบสอบถาม (Questionnaire)
ความคิด การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน
โดยผ่านการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือโดย
ผู้เชี่ยวชาญ มีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.94 ไปเก็บ
ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 400 คนและ
แบบสัมภาษณ์เชิงลึก(In-depth interview) บุคคล
กลุ่มเป้าหมาย(Key Informant) จำนวน 24 คน
รวมทั้งการจัดเวทีเสวนาท้องถิ่นเพื่อระดมสมอง
จากประชาชนทุกภาคส่วน เพื่อนำไปสู่ข้อเสนอแนะ
เชิงนโยบายเกี่ยวกับแนวทางการจัดการป่าชุมชนที่
เหมาะสมโดยการมีส่วนร่วม

การวิเคราะห์ข้อมูล

คณะผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่เก็บรวบรวมมา
วิเคราะห์ โดยแยกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

ข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา
(Content Analysis) โดยวิเคราะห์ข้อมูลโดย
วิเคราะห์ข้อมูลควบคู่ไปกับการเก็บข้อมูล
ภาคสนาม มีการจัดกลุ่มตามประเด็นที่ต้องการ
ศึกษา ได้แก่ รูปแบบการจัดการป่าชุมชนเขาราว
เทียนทอง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการ
ป่าชุมชนเขาราวเทียนทองและผลสำเร็จของ
การดำเนินการจัดการป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง
โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

ข้อมูลเชิงปริมาณ ได้นำข้อมูลมาจัดกลุ่ม
ตามประเด็นที่ศึกษา ตรวจสอบความครบถ้วน
ถูกต้องของข้อมูล และประมวลผลโดยโปรแกรม
คอมพิวเตอร์สำเร็จรูป เพื่อหาค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$)
ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D) และค่าสถิติพรรณนา
(Descriptive Statistic) ในรูปค่าความถี่ และ
ค่าร้อยละ เพื่อนำไปประกอบในการอธิบายใน
ข้อมูลเชิงคุณภาพข้างต้นโดยการวิเคราะห์ข้อมูล
เชิงปริมาณในส่วนการวัดระดับการมีส่วนร่วมใน
กระบวนการจัดการป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง

ผลการวิจัย

1. เครือข่ายป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง
เกิดขึ้นโดยความริเริ่มของชาวบ้านเขาราวเทียนทอง
จากแนวคิดที่จะฟื้นฟูและจัดการการใช้ประโยชน์ที่
ไม่ทำลายทรัพยากรป่าไม้ เพื่อเอื้อประโยชน์ทั้ง
ทางตรงและทางอ้อมแก่ชุมชนตลอดไป จึงรวมตัว
กันจัดการป่าชุมชนเขาราวเทียนทองโดยเริ่มจาก
หมู่บ้านที่สนใจเข้าร่วมเครือข่ายก่อน จนปัจจุบัน
เครือข่ายป่าชุมชนเขาราวเทียนทองมีสมาชิกทั้งหมด
14 หมู่บ้าน ในพื้นที่ 4 ตำบล 2 อำเภอมีหน่วยงานทั้ง
ภาครัฐและเอกชน ทั้งจากในประเทศและนอก
ประเทศเข้ามาให้ความช่วยเหลือ สนับสนุน รวมทั้ง

ศึกษาวิจัย และดูงานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และรูปแบบการจัดการป่าชุมชน ของเครือข่ายป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง ในขณะเดียวกันเครือข่ายป่าชุมชนเขาราวเทียนทองก็ได้เป็นสมาชิกกับเครือข่ายป่าชุมชนอื่นๆ ทั้งในประเทศและนอกประเทศ

2. องค์กรเครือข่ายป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง เริ่มจัดตั้งขึ้นเมื่อปีพ.ศ.2546ถือว่าเป็นองค์กรที่มีความเข้มแข็ง โดยมีการพัฒนาโครงสร้างและกลไกเครือข่ายบนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน มีรูปแบบการบริหารจัดการโดยประกอบด้วย คณะกรรมการ 2 ชุดได้แก่ คณะกรรมการเครือข่ายกลาง และกรรมการป่าชุมชนระดับหมู่บ้าน โดยกรรมการป่าชุมชนระดับหมู่บ้านมาจากประชาคมของหมู่บ้านเป็นผู้เสนอตัวแทนเข้ามาและให้มีการเลือกตั้ง โดยมีจำนวนหมู่บ้านละประมาณ 25 คน จากกรรมการแต่ละหมู่บ้านจะคัดเลือกเป็นกรรมการเครือข่ายกลาง จำนวน 8 คน จะมีการประชุมของกรรมการทั้ง 2 ระดับเดือนละ 1 ครั้ง มีโครงสร้างการบริหารเครือข่ายประกอบด้วย ประธานเครือข่าย รองประธานเครือข่าย เภรัญญิก ประชาสัมพันธ์และเลขานุการซึ่งมาจากการเลือกโดยคณะกรรมการ จะมีการกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของแต่ละตำแหน่งไว้ชัดเจน นอกจากนี้ยังมีคณะกรรมการที่ปรึกษาซึ่งมีองค์ประกอบหลากหลาย เช่น ผู้บริหารท้องถิ่น สมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ครูและพระสงฆ์ในพื้นที่ สำหรับสมาชิกเครือข่ายไม่มีการเปิดรับทั่วไปแต่จะต้องเป็นผู้มีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่า โดยกลุ่มเป้าหมายแรกของการชักชวนเข้าเป็นสมาชิกคือชาวบ้านที่อยู่ติดป่า หากินกับป่าก่อนจากนั้นให้สมาชิก 1 คนไปหาสมาชิกแนวร่วมอีก 10 คนโดยต้องชักชวนจากญาติพี่น้องเท่านั้น

3. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง จากการเก็บข้อมูลจากแบบสอบถามประชาชนในพื้นที่ตำบลเนินฆ้อ

ตำบลกระบกเตี้ย อำเภอเนินขามและตำบลเด่นใหญ่ ตำบลโพธิ์นกยูง อำเภอหันคา จำนวน 400 คน พบว่า การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลางโดยมีค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ($\bar{x} = 3.48$, S.D.= 1.21)

4. ประเมินผลสำเร็จของการจัดการป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง แบ่งเป็น 3 ด้าน ได้แก่

4.1 ผลสำเร็จทางเศรษฐกิจ ความอุดมสมบูรณ์ของป่าทำให้เกิดการสร้างอาชีพและรายได้ให้แก่ชุมชนดีขึ้น

4.2 ผลสำเร็จด้านสังคม การทำกิจกรรมจากป่าทำให้ชุมชนเกิดความสามัคคี ร่วมแรงร่วมใจกัน ทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งและมีคุณภาพที่ดีขึ้นอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

4.3 ผลสำเร็จด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ศึกษาจากการรักษาและฟื้นฟูพื้นที่ป่า การลดลงของการบุกรุกพื้นที่สาธารณะ และการลดลงของอัตราการเกิดไฟป่า จากการศึกษาพบว่าป่าได้รับการฟื้นฟูและมีสภาพอุดมสมบูรณ์มากขึ้น กลายเป็นแหล่งอาหารที่ยั่งยืนและแหล่งรายได้เสริมที่สำคัญ

อภิปรายผลการวิจัย

1. กลุ่มและองค์กรที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนเขาราวเทียนทองมีดังนี้

1.1 กลุ่มกรรมการเครือข่ายป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง มีบทบาทในด้านการเป็นผู้นำทางความคิดปฏิบัติ

1.2 หน่วยงานภาครัฐจะทำหน้าที่ดูแลทรัพยากรป่าไม้ และอนุรักษ์พื้นที่ป่า ได้แก่ สำนักบริหารจัดการพื้นที่อนุรักษ์ที่ 1 (จังหวัดสระบุรี) สำนักงานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมจังหวัดชัยนาท ป่าไม้จังหวัดชัยนาทรับผิดชอบงานด้านดูแลรักษาป่า

1.3 กลุ่มคนที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ชาวบ้านในชุมชนเป็นผู้ใช้ประโยชน์โดยตรงจากทรัพยากรป่านำมาเป็นอาหารและจำหน่ายเป็นรายได้เสริม โรงเรียนในพื้นที่มีบทบาทในการปลูกฝังให้เยาวชนได้เรียนรู้ธรรมชาติและร่วมกิจกรรมต่างๆของเครือข่าย รวมถึงพระซึ่งถือเป็นผู้นำด้านความคิดในการร่วมกันดูแลรักษาป่าเป็นศูนย์รวมจิตใจในการชักจูงให้คนเข้าร่วมกิจกรรมของเครือข่าย องค์กรและหน่วยงานอื่นๆ สื่อมวลชน เป็นต้น

เครือข่ายป่าชุมชนเขาราวเทียนทองนับเป็นองค์กรที่มีความเข้มแข็ง การดำเนินงานของเครือข่าย เน้นการสร้าง ความเข้าใจกับกลุ่มต่างๆ มีการบริหารจัดการที่เป็นรูปธรรม เช่น การจัดทำแผนการจัดการป่า การจัดตั้งองค์กรในระดับชุมชน และการส่งเสริมอาชีพเพื่อลดการพึ่งพิงปัจจัยการผลิตจากภายนอก

2. รูปแบบและแนวทางในการจัดการป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง

เครือข่ายป่าชุมชนเขาราวเทียนทองเป็นการจัดการป่าชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ใช้รูปแบบการบริหารจัดการโดยคณะกรรมการเครือข่ายป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง คณะกรรมการจะมาจากตัวแทนของแต่ละหมู่บ้านที่ร่วมในเครือข่ายจะมีการพบปะและประชุมร่วมกันเพื่อตัดสินใจในเรื่องเกี่ยวกับการบริหารจัดการป่า วางแผนกิจกรรมในการจัดการป่า การหาแหล่งสนับสนุนงบประมาณ เป็นต้น รูปแบบการจัดการป่าชุมชนในลักษณะเครือข่ายความร่วมมือ และการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยยึดหลักที่ว่าประชาชนในท้องถิ่นคือผู้พึ่งพิงป่าย่อมต้องรู้คุณค่าของป่ามากกว่า ผู้อื่น ย่อมให้ข้อมูลเกี่ยวกับความหลากหลายของทรัพยากรป่าไม้และการอนุรักษ์เพื่อให้ทรัพยากรป่ามีความยั่งยืนซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ สุพัฒน์ หน่อแหวน (2540: 4) พบว่า

ด้วยแนวคิดนี้ประชาชนในท้องถิ่นเป็นผู้มีความเหมาะสมที่จะดูแลปกป้องและจัดการป่าภายใต้ชุมชนของตน ดังนี้ ขึ้นอยู่กับสภาพป่าทรัพยากรธรรมชาติในป่า การพึ่งพิงป่า และทัศนคติของประชาชนต่อป่าชุมชน การจัดการป่าชุมชนจึงต้องอาศัยประชาชนในท้องถิ่นเป็นหลักในการจัดการและสอดคล้องกับการศึกษาของ ยส สันตสมบัติ (อ้างถึงใน ทินกฤษ อนุตมย์, 2554: 37) พบว่า สิทธิของชุมชนในการร่วมมือการใช้เนื้อที่ทรัพยากรร่วมของชุมชน สมาชิกของชุมชนซึ่งทำหน้าที่ดูแลรักษาป่าเท่านั้นจึงจะมีสิทธิ์ใช้และได้ประโยชน์จากป่า

3. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง

จากการเก็บข้อมูลจากแบบสอบถามประชาชนในพื้นที่ ตำบลเนินขาม ตำบลกระบกเดี่ยว อำเภอเนินขามและตำบลเด่นใหญ่ ตำบลไพรนกยูง อำเภอหันคา พบว่าการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง การเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนเขาราวเทียนทองมีความสัมพันธ์กับการรับรู้และเข้าใจกับการจัดการป่าชุมชน และเห็นว่าเป็นประโยชน์ต่อตนเอง กิจกรรมที่ประชาชนส่วนใหญ่เข้าไปมีส่วนร่วมจะเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับปัญหา ความต้องการของตนเองหรือเห็นว่าส่งผลกระทบต่อตนเองโดยตรง ได้แก่การจัดการพื้นที่ป่าชุมชน การปลูกป่า และฟื้นฟูป่าชุมชน และการป้องกันและอนุรักษ์ป่าชุมชน ส่วนกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจจะเป็นเรื่องของคณะกรรมการเครือข่าย เช่น การจัดทำแผนงบประมาณ การติดตามการตรวจสอบและประเมินผล และการจัดองค์กรในการบริหารจัดการป่าชุมชน การเข้าไปมีส่วนร่วมจะน้อย ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ความเห็นของการเข้าไปมีส่วนร่วมมาก ยังคงเป็น 3 ด้าน คือ

การจัดการพื้นที่ป่าชุมชน การปลูกและฟื้นฟูป่าชุมชน และการป้องกันอนุรักษ์ป่าชุมชน สอดคล้องกับผลการศึกษาของ สุพัฒน์ หน่อแหวน (2540: 58-59) ว่ารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน มิได้กำหนดให้ประชาชนเข้าร่วมทุกกิจกรรม ประชาชนอาจเข้าร่วมเป็นบางโอกาส หรืออาจใช้วิธีการมีส่วนร่วมแบบโดยตรงหรือโดยผ่านทางกลุ่ม คือ ผ่านโดยตัวแทนก็ได้ และสิ่งจูงใจการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน โอกาสที่ประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นหรือน้อยลง หรือใช้ระยะเวลาในการมีส่วนร่วมยาวนานเพียงใด สิ่งที่สำคัญคือผลประโยชน์ หรือผลตอบแทนที่ประชาชนจะได้รับจากการจัดการป่าชุมชน และผลประโยชน์อาจเป็นผลประโยชน์ทางตรงหรือทางอ้อมก็ได้

4. ผลสำเร็จของการจัดการป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง

4.1 ผลสำเร็จทางเศรษฐกิจ ศึกษาจาก ปริมาณผลผลิตทางการเกษตรบริเวณพื้นที่แหล่งอาหาร และรายได้ที่เพิ่มขึ้นจากการประกอบอาชีพเสริม พบว่า จากการจัดการป่าชุมชนของประชาชน ตั้งแต่ปี พ.ศ.2539 เป็นต้นมา ทรัพยากรป่าไม้เพิ่มความอุดมสมบูรณ์ขึ้น ปริมาณการเพิ่มของผลผลิตจากป่าเพิ่มมากขึ้น สามารถสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนที่อยู่รอบป่า และคนนอกชุมชนที่เข้ามาเก็บหาของป่าในช่วงเปิดป่า เนื่องจากชุมชนเขาราวเทียนทองเป็นชุมชนเกษตรกรรมที่ต้องพึ่งพิงป่ามาก

4.2 ผลสำเร็จด้านสังคม จากข้อมูลด้านการมีส่วนร่วม และความเห็นต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนของประชาชน พบว่า ประชาชนมีการรับรู้และเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนเป็นอย่างดี และสนใจเข้าไปร่วมในกิจกรรมเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนมาก เพราะเห็นถึงประโยชน์ในการทำกิจกรรมดังกล่าว โดยเฉพาะ

กิจกรรมที่ส่งผลกระทบต่อตนเองโดยตรง เช่น การจัดการพื้นที่ป่าไม้ การปลูกและฟื้นฟูป่าและการป้องกันอนุรักษ์ป่าชุมชน สำหรับคนที่มีความสนใจเข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ น้อย แต่ก็ยอมรับกฎกติกาของเครือข่ายป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง และไม่ละเมิดกฎกติกาดังกล่าว รวมถึงประชาชนที่อยู่นอกพื้นที่ชุมชนด้วย สภาพดังกล่าวทำให้การบริหารจัดการป่าชุมชนเป็นไปด้วยความเรียบร้อยและเกิดประสิทธิภาพในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมป่าชุมชนเพราะได้รับความร่วมมือและการยอมรับจากประชาชนทั้งในและนอกชุมชน และยังสะท้อนถึงความเข้มแข็งในการรักษาวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันของชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยของ ชื่น ศรีสวัสดิ์ (2543: 21) วัฒนธรรมเด่นที่เป็นปัจจัยสำคัญในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน ได้แก่ วัฒนธรรมแบบชาวนา มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีความสัมพันธ์แบบพี่แบบน้องและนับถือกันแบบเครือญาติ มีความเคารพผู้อาวุโสในชุมชน มีความผูกพันกับป่ามาก่อน มีความกตัญญูรู้คุณในสิ่งที่ให้คุณ มีความเชื่อผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ มีสัมพันธภาพที่ดีกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ

4.3 ผลสำเร็จด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ศึกษาจากการรักษาและฟื้นฟูพื้นที่ป่า การลดลงของการบุกรุกพื้นที่สาธารณะ และการลดลงของอัตราการเกิดไฟป่า จากการศึกษาพบว่าป่าได้รับการฟื้นฟูและมีสภาพอุดมสมบูรณ์มากขึ้น ทำให้ผลผลิตจากป่าเพิ่มขึ้นอย่างมากมาย พบว่าปัจจุบันปัญหาการบุกรุกพื้นที่สาธารณะและปัญหาไฟป่าลดลงอย่างมาก เพราะประชาชนในพื้นที่มีความรู้ ความเข้าใจและเห็นความสำคัญในการป้องกันและการจัดการกับปัญหาดังกล่าวได้ดีขึ้น มีความร่วมมือระหว่างหมู่บ้านในการทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง

5. ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการจัดการป่าชุมชนเขาราวเทียนทองสรุปได้ดังนี้

5.1 ผู้นำเครือข่ายป่าชุมชนเขาราวเทียนทองมีความเข้มแข็งในการผลักดันการจัดการป่าชุมชนให้เป็นรูปธรรม เริ่มตั้งแต่การสร้างจิตสำนึกให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญและเข้ามาร่วมทำกิจกรรมในการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ร่วมกัน การสร้างแนวร่วมโดยขยายเครือข่าย

5.2 ชุมชนให้ความร่วมมือในการจัดการป่าชุมชนในทุกกระบวนการตั้งแต่ร่วมกันคิด ร่วมทำ ร่วมรับประโยชน์และติดตามประเมินผล มีตัวแทนของหมู่บ้านเข้าร่วมในคณะกรรมการเครือข่ายป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง ภาวะเปียบในการจัดการป่าจะมาจากผลกระทบร่วมกันของชุมชนมีการทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน

5.3 มีการกำหนดกฎระเบียบการจัดการป่าชุมชนไว้ชัดเจน ในการจัดการป่าชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพนั้นชุมชนต้องตกลงกันให้ได้ว่าจะช่วยกันบำรุงรักษาป่าอย่างไร จะใช้ประโยชน์จากป่าอย่างไรจึงไม่ส่งผลกระทบต่อป่า โดยคำนึงถึงการจัดการป่าที่เหมาะสมสอดคล้องกับระบบนิเวศและวัฒนธรรมของพื้นที่ป่าจะคงความสมบูรณ์ได้จึงต้องมีการคุ้มครองและลดความเสียหายจากภัยธรรมชาติอีกด้วย ทุกคนในชุมชนจะไม่ละเมิดกฎระเบียบแม้บางคนอาจจะไม่เห็นด้วย

5.4 มีการสืบทอดงานด้านอนุรักษ์ป่าไม้ เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องและยั่งยืนโดยการเปิดโอกาสให้คนรุ่นใหม่เข้ามามีบทบาทในการจัดการป่าชุมชน และปลูกฝังเยาวชนให้มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าไม้เพื่อสืบทอดการดูแลทรัพยากรป่าไม้ที่ยั่งยืน

6. ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง ได้แก่ ปัญหางบประมาณ

ปัญหาการบุกรุกป่า ปัญหาการสนับสนุนจากภาครัฐยังไม่เพียงพอ ทั้งนี้ เครือข่ายป่าชุมชนเขาราวเทียนทองได้ต่อสู้ผลักดันทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติเพื่อให้มีกฎหมายและกฎระเบียบที่สนับสนุนให้ชุมชนมีความชอบธรรมและความเข้มแข็งในการจัดการป่าชุมชน โดยเฉพาะการผลักดันร่าง พ.ร.บ.ป่าชุมชนที่มีบทบัญญัติรองรับสิทธิชุมชนในการดูแลรักษา และใช้ประโยชน์จากป่าให้เป็นไปตามบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ

ข้อเสนอแนะการวิจัย

ข้อเสนอแนะสำหรับการปฏิบัติ

1. การจัดทำงบประมาณในการดำเนินกิจกรรมจัดการป่าชุมชนให้เพียงพอเพราะอาจส่งผลกระทบต่อความเข้มแข็งของเครือข่ายป่าชุมชนเขาราวเทียนทองได้ ทั้งในเรื่องของบุคลากรที่รับผิดชอบดูแลการจัดการป่าชุมชน เพราะขณะนี้เป็นเรื่องของจิตอาสาไม่มีเงินเดือนหรือค่าตอบแทน

2. รัฐบาลต้องมีนโยบายและมาตรการเกี่ยวกับป่าชุมชนที่ชัดเจนเป็นรูปธรรม เพื่อให้การส่งเสริมสนับสนุนให้ชุมชนเข้ามาจัดการป่าชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพจะต้องมีการจัดสรรงบประมาณในเรื่องดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง

3. สำหรับปัญหาการบุกรุกของชาวบ้านรอบๆป่าชุมชน เครือข่ายป่าชุมชนเขาราวเทียนทองควรประสานงานกับสำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรจังหวัดชัยนาทสำนักงานป่าไม้จังหวัดชัยนาทและสำนักบริหารจัดการพื้นที่อนุรักษ์ที่ 1 (สระบุรี) เพื่อร่วมกันสำรวจและกำหนดแนวเขตป่าชุมชน ให้ชัดเจน

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมในเรื่องของบทบาทภาคประชาชน ภาครัฐและองค์กร/หน่วยงานอื่นๆ ในการจัดการป่าชุมชน เพื่อนำไปสู่การปรับรูปแบบการจัดการป่าชุมชนให้มีความสมบูรณ์ และ

เพื่อนำไปสู่ข้อเสนอในการเพิ่มศักยภาพการทำงาน
ด้านการจัดการป่าชุมชนต่อไป

2. ควรมีการศึกษาวิจัยเปรียบเทียบรูปแบบ
การจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ต่างๆ ทั้งในประเทศ และ
ในต่างประเทศ เพื่อนำผลการศึกษาวิจัยไป
ประยุกต์ใช้ในการจัดการป่าชุมชน หรือนำไปสู่
ข้อเสนอในการพัฒนารูปแบบการจัดการป่าชุมชนที่
มีประสิทธิภาพมากขึ้น

3. ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการจัดการ
ป่าชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สอดคล้องกับ
การเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจ และ
สภาพแวดล้อม เพื่อให้รูปแบบการจัดการป่าชุมชน
สามารถนำไปใช้ให้เกิดสัมฤทธิ์ผล

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2555). รายงานของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและ
พันธุ์พืช. กรุงเทพมหานคร.
- ชิน ศรีสวัสดิ์. (2543). การจัดการป่าไม้โดยใช้มิติทางวัฒนธรรม: กรณีศึกษาป่าชุมชนในจังหวัด
อุบลราชธานี. ผลงานวิจัยของสถาบันวัฒนธรรมศึกษา สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2524-พ.ศ.2548, กรุงเทพฯ.
- ทินกฤต นุตวงษ์.(2554). มาตรการทางกฎหมายในการส่งเสริมการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน
กรณีศึกษาชุมชนบ้านทุ่งยาว กับ ชุมชนบ้านหนองไซ. วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, จังหวัดเชียงใหม่.
- สภาาร่างรัฐธรรมนูญ. (2550). รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2550.ราชกิจจานุเบกษา 124
(24 สิงหาคม 2550): 112-116.
- สุพัฒน์ หน่อแหวน. (2540). การจัดระเบียบป่าชุมชนกับการพัฒนาชนบท. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง , กรุงเทพฯ.
- Tara Yamane. (1973). *Statistics, An Introductory Analysis, 2 Ed.* New York:Harper and Row.125.